

Устименко Василь Євдокимович,
генерал-майор, член Правління національної спілки
правознавців України, державний службовець II рангу

УДК 908 (477)

Господарі Жуклі. Хто вони? (продовження)

У 70-тих роках XVIII ст., як відомо, Катерина II роздавала козацькі землі поміщикам за службу. Десятки тисяч десятин хлоп'яницьких козаків теж підпали під царицини «щедроти». Від хутора Свирок до хутора Ченчики козацькі землі отримав пан Забіла, від Авдіївки до Свирка – дісталися пану Сокирину, а на території села Хлоп'яників і його околиць стали господарювати Загорський, Литвинов, Циганок і Яновський.

Увіковічив себе гетьман Данило Апостол в історії села Жукля і у свідомості багатьох поколінь його жителів. У перший рік свого гетьманства у 1728 році побудував саме в нашому селі церкву, що приносила віру, спокій і надію у серця упродовж двох століть, до 1927 році в «Історії Малоросії» Миколи Маркевича ми знаходимо, що у 1728 році, коли була побудована Гетьманом Данилом Апостолом у селі Жукля перша дерев'яна церква, «жителів в селі 27 дворів, все они были крестьяне Данила Апостола».

Згадує про жуклянську церкву й Дмитро Яворницький з посиланням на «Летопись церкви во имя Рождества Богородицы при селе Жукле Сосницкого уезда Черниговской епархии»: «Первая церковь в селе Жукле, как видно из рукописи, выстроена была в 1728 году, в царствование императора Петра II, деревянная, во имя Рождества Пресвятой Богородицы, по благословению преосвященного епископа Черниговского Иродиона Жураховского, при священнике Стефане Могилевиче, собственным иждивением гетьмана Данила Апостола, и оный храм существовал до 1759 года»

Навіть сьогодні нам не байдуже, які умови були створені гетьману Данилу Апостолу московською владою. Двадцятьма статтями Петра II обмежувався милостивий Маніфест, а не підтвердження прав першої особи Малоросії. Ознайомимся з цим документом, вміщеним в «Історію Малоросії» Миколаєм Маркевичем.

«Гетман в Октябре прибыл в Малороссию со статьями, утвержденными Государем в Верховном Тайном Совете.

1. Его Величество соизволяет иметь в Малороссии Гетмана. Суд и расправа будет по прежним обычаям, как то изображено в статьях Богдана

Хмельницкаго. Судьям быть из их народа. На Сотенные суды подавать жалобы в Глухов в суд Генеральный; но как на оный суд бывали многія жалобы, то Государь учреждает в оном присутствующими трех Великороссиян и трех Малороссиян, которые будут решать все дела по правам Малоросским. Гетман будет Президентом того суда. Если окажется в Судьях лицепріятіе или взяточничество, то, по рассмотренію Гетманскому, виновных наказывать денежными пенями и взысканіем с них вознаграждать обиженных; не жалуюсь нижним судам, не подавать жалоб Генеральному; а кто не доволен решением суда Генерального, тот может жаловаться Коллегіи Иностранных дел и Государю.

2. Избраніе Гетмана будет производиться голосами вольными, по прежним правам, с воли и согласия Государя. Но без Императорскаго указа Гетманов не избирать и не отставлять. Кого изберут, тот должен являться к Государю для получения подтвердительной грамоты и клейнодов.

3. Как прежде бывало в Малороссии, так и ныне Его Величество соизволяет, чтоб, без совета Старшин и воли посполитства, Гетман не избирал никого в Генеральную и в полковую Старшину, в Полковники и в Сотники; в Старшины Генеральные и в Полковники выбирать по три кандидата и потом писать к Его Величеству и требовать указа. Кого же тем указом Государь утвердит, того без Рады и донеся Государю сменить нельзя. А и того более Гетману не казнить смертію ни одного Старшины, Полковника или Урядника, не снесясь предварительно с Его Величеством. Полковники должны выбирать Полковую Старшину с совета знатных козаков и Старшин своего полка; а Сотников с согласия сотни; и о всем том Гетман должен давать знать Государю, а потом объявлять народу универсалами, в которых в начале должно писать титул Императорскій. Кроме православных, никто не может быть Старшиною; иноземцев же и новокрещенных не принимать. Если кто будет виновен из полковых Старшин и Сотников, то Гетман может их наказывать; а за тяжкія вины и от чинов отрешать; но немедленно давать знать о том Его Величеству.

4. Если прежде принадлежал город Короп к содержанию Артиллерии, то отдать его на Артиллерию, чтобы она всегда была в добром порядке, и ведомости о ее состоянии присылать ежегодно в Коллегию Иностранных дел.

5. Великороссийские полки в Малороссии квартируют для охранения границ; на них провиант дается согласно пунктам с прежними Гетманами; расположение квартир должно быть учиняемо Главнокомандующим тех войск, Гетманом и его Старшиною, не обходя никого, ни Малороссийских, ни Великороссийских владельцев.

6. Полков Охочекомонных и Охочепехотных Государь, милосердствуя к народу, для уменьшения сборов, указал иметь только три: в каждом по пяти сот человек.

7. Сборы, определенные бывшею Коллегиею, прекратить; а только те собирать, которые собирались были по пунктам Богдана Хмельницкого и его преемников, и сдавать их в войсковой скарб; но как сведений не имеется о том, сколько бывало в скарбу в прошлые годы; так как от году ничего в нем не оставалось; как не известно на какие потребности расходованы были суммы скарбовые, и как этот сбор бывал всегда на руках у Гетманских слуг, от чего народ нес нестерпимую тягость и роптал; то, милосердствуя к своему народу, во избежание беспорядков и тягостей, Государь повелевает учредить двух Подскарбьев – одного из Мало россиян, другого из Великороссиан, которые будут собирать по полкам доходы, выбрав для себя помощников из ратушных урядников и иных сборщиков. Они же будут привозить в казну все сборы и держать счет расходам, чтоб Государь мог ведать о них. По этому пункту указаны были сборы: поуховный и скатный, с вина шинкового и отвозимаго в города Великороссийские; с дегтю; поуховный и скатный с винокуров-козаков; с пчел и табаку десятину, исключая козаков; с продажных товаров и с мерки хлеба, привозимых на рынки и на ярмарки; с мостов, с переездов; с проезжающих по оным людей; с откупных статей и с ратушных сел; и со всего онаго делать сбор, не обходя никого, ниже владений монастырских. Избраны были в Подскарбии: от народа – Маркевич, от правительства – Мякинин.

8. Все именія козацкія, данныя за войсковую службу или купленные, по смерти владельцев своих, достаются вдовам их, до выхода в замужество и детям мужеска пола. Ежели Гетман вздумает кого наградить за знатныя услуги, то должен дать знать Государю и о заслуге и о награде.

9. Прежде на булаву Гетманскую принадлежало староство Чигиринское, а потом Гадячскій ключ, с прибавкою многих родов и мест. Государь и ныне утверждает на булаву Гадячскій ключ, в том виде, в каком прежніе Гетманы им владели; если же какие места, на булаву принадлежація, Гетман Скоропадскій взял себе и утвердил в собственное владение или жене и детям, или на мона-

стыри,— то их освидетельствовать и возвратить булаве.

10. Владения, принадлежавшія урядам Генеральной и Полковой Старшины, Полковничким и Сотничким, также и Ратушам, и роздания Гетманскими универсалами тем Старшинам в потомственное владение,— отобрать у тех Старшин, жен их и детей, отдать на уряды и известить о том реэстрами Коллегию Иностранных дел. То же разумеется и о маестностях Войсковой Судовой Канцелярии.

11. Гетман желает перенести свою резиденцию из Глухова; и так, по возвращении из Москвы, избрет иное место, и представит Государю, куда именно хочет он перенести свою резиденцию; тогда о том состоится указ.

12. По пунктам Хмельницкого запрещено принимать беглых Великороссиан, под смертной казней; но Его Величество указал на этот счет сообразоваться с указами 1718 и 1723 годов. По этим указам, первый из них Февраля 25, второй Августа 5, велено взыскивать с виновных все убытки, понесенные от того истинными владельцами беглецов; а за драгунов и солдат втрое против положеннаго ежегодно на их содержание.

13. Индукте быть, как и ныне, на откуп и откупные деньги вносить в Императорскую казну; как индукта взывается со всех товаров привозных из-за границы, с Малороссиан, Великороссиан и иноземцев, то это не может отяготить народа. Откупщикам индукту брать по прежнему обыкновению, но освидетельствовать, чтоб они лишняго не требовали от народа.

14. Малороссийским купцам, в мирное время, в пограничные города, с незаповедными товарами и в Малороссию из-за границы выезжать не запрещается. Евреи тоже могут приезжать в Малороссию на ярмарки; но они должны торговать оптом, а не на локти и на фунты. За проданные ими товары денег, серебра и золота, они отнюдь не должны вывозить за границу; жить постоянно в Малороссии им накрепко запрещается.

15. В указе 1727 года сказано, чтоб Великороссиане не покупали в Малороссии грунтов, хуторов, мельниц и недвижимых именій; а кто купил, чтоб взял свои деньги и возвратил именіе; по ныне Государь разрешает Великороссианам в Малороссии, а Малороссианам в Великороссии именія всякія недвижимыя свободно покупать с тем, однако ж, чтоб Великороссиане не, имеющія маестности в Малороссии, отправляли и несли все повинности наравне с Малороссианами, и были бы под начальством Судов Полковых и Генеральнаго. Великороссийских крестьян в Малороссии и Малороссийских в Великороссии селить, под страхом жестокаго наказания, запрещается.

16. Раскольников, поселившихся в полках Черниговском и Стародубском, по просьбе Гетмана, вывести из Малороссии нельзя. Заведывать ими тому, кто будет при Гетмане. Он же вместе с Гет-

маном будет судить их за всякую обиду Малоросіян; но если они станут вовлекать кого-либо из Малоросіян или Великоросіян в раскол, то казнить их смертію.

17. О городе Котельве, прежде принадлежавшем к Гадячу, будет справ ка и решение; а владельцам Слободских полков, купившим недвижимости в полках Гадяцком и Полтавском, руководствоваться статьею пятнадцатою.

18. Козаки и всякого рода мірскаго чина люди не должны продавать земель, грунтов и угодій монастырям, попам или иному духовенству, ни закладывать их, ни дарить и укреплять никакими сделками; а кто, не внимая сему указу, купит, у того отбирать безденежно и отдавать наследникам. Такой указ существует и в Великой Россіи. А кто захочет делать вклады в монастыри и в церкви, может их делать деньгами.

19. К посторонним Монархам Гетман не может писать ни о чем, и ни на какой счет не должен с ними обсылаться. Если приедут откуда-нибудь Посланцы к Гетману, то письма, ими привезенныя, сообщить тому, кто будет при Гетмане; он прикажет их перевести и отошлет к Государю. Посланцев же удерживать в Глухове и продовольствовать. Если же Крымцы или Поляки будут говорить об спорах за земли, об отгоне скота и лошадей, о том может отвечать и сам Гетман, в присутствии того, кто при нем будет, и с общаго совета ответы и расправы чинить, а потом извещать Коллегію Иностранных дел.

20. Малоросійский народ судится правами Магдебургскими и Саксонскими, — статутами, которые друг другу противоречат. Перевести все эти уставы на язык Великоросійский, и определить сколько нужно особ из Малоросіян, для своду тех прав и Литовскаго Статута воедино, и потом для апробации прислать к Государю. Дан в Москве, 1728 года, Августа 22 дня».

Далі Микола Маркевич подає коментар до викладених статей.

«В этих статьях мы видим милостивый Манифест, а не подтверждение прав. О шестидесяти тысячах козаков регистровых даже не упомянуто; Петр соизволил иметь Гетмана, а в Переяславских статьях сказано: избрав Гетмана, Малоросіяне только извещают о выборе, чтоб Царю Алексію Михайловичу не в кручину было. Ныне запрещено принимать Послов, а тогда они были свободно принимаемы. Короче: все уничтожено. Но, угнетенные преемниками Хмельницкаго, утомленные междоусобиями и внутренними беспорядками, испуганные могуществом Петра Великаго, Малоросіяне обрадовались тому, что снова имеют Гетмана, не смели и не желали оспаривать других прав. Они благословляли Царя-Юношу, которому не суждено было окончить двадцатой статьи, данной Малоросіянам, статьи благодетельной. Петр II, подписав грамоту Апостолу на уряд, отпустил его в Октябре. Возвратясь в Мало-

россію, Гетман отправил к Государю Депутатов с прошением об учреждении Генеральных Старшин, уничтоженных при Петре Великом; с представлением, кого именно и на какое место он назначает; и с изъявлением благодарности от всего народа Малоросійскаго. Государь утвердил представление Гетманское; производство было замечательно.

Генеральный Бунчужный Яков Лизогуб назначен Генеральным Обозным. Ему определено чотыреста дворов на содержание. Из Лубенских Полковников Андрей Маркевич стал Генеральным Подскарбіем.

Из Корсунских Полковников Андрей Кандыба и из Борзенских Сотников Михайло Забела стали Генеральными Судьями. Им и Подскарбію было определено каждому по триста дворов. Турковскій, Господарь Гадяцскій, был сделан Генеральным Писарем.

Сотник Глуховскій Иван Мануйлович и Сотник Березанскій Федор Лысенко стали Генеральными Асаулами.

Бунчуковый Товарищ Яким Горленко — Генеральным Хоружим. Иван Бороздна — Генеральным Бунчужным. Этим пяти определено было по двести дворов.

Гаврило Милорадович был из гадяцких полковников отрешен за взятки; на его место был поставлен Григорий Гребенка. Стародубскій Полковник Илья Пашков, тоже приличенный во взятках, сдал место Александру Дурову, который вскоре был отдан под суд за угнетение народа. Место Наумова при Гетмане заступил Князь Алексей Шаховскій».

За гетьманства Данила Апостола було проведено так зване генеральне слідство про маєстності. Під час дослідження на основі документів і повідомлень старших людей було визначено й повернуто до державного користування рангові (державні) землі, які були безпідставно захоплені у приватне володіння (можна порівняти з сьогоденням України). Д. Апостол провів реорганізацію фінансової системи України, вперше встановивши точний бюджет державних видатків (144 тис. карбованців). Продовжував здійснювати судову реформу. У 1730 р. видав «Інструкцію українським судам», яка встановлювала порядок апеляції у судових справах.

Данило Апостол відстоював інтереси української торгівлі, вимагаючи від російського уряду зміни дискримінаційної торговельної системи, запровадженої ще Петром I. На початку 1728 року Данило Павлович зібрав у Глухові представників купецтва й поставив перед царським урядом питання про скасування заборони на експорт традиційних українських товарів — зерна, воску, шкіри, прядива та іншого.

Данило Апостол, незважаючи на опір московського уряду, відновив право призначати Генеральну військову канцелярію і полковників;

значно зменшив кількість росіян у своїй адміністрації; заборонив їм купувати землі в Україні, видавши українським адміністративним органам наказ про матеріальне сприяння тим з них, хто бажав виїхати з України; обмежив до шести кількість російських полків на українських землях; перевів Київ з-під влади генерал-губернатора під юрисдикцію гетьмана; домогся повернення під гетьманську владу запорожців, які з 1708 року були змушені жити на території Кримського ханства, і дозволу на заснування Січі на річці Підпільній (Нова Січ). Всю діяльність ясновельможного було спрямовано на забезпечення благополуччя підданих, подальший розвиток, процвітання своїх маєтностей, як і всієї України, та на боротьбу з російським впливом в Україні. Це тимчасово стримало процес цілковитої інтеграції гетьманщини в структуру Російської імперії.

Данило Апостол багато зробив для зміцнення на Лівобережній Україні православ'я, збудував храми, школи, навчав і вимагав цього від синів своїх Петра і Данила. Добру пам'ять по собі гетьман залишив і в древньому Києві. Як відомо, Видубецький Свято-Михайлівський чоловічий монастир заснував син Ярослава Мудрого – київський князь Всеволод (у 1070 р. споруджено храм на честь архістратига Михаїла). Спустошений під час набігу татар у 1240 році, монастир відновлювався під керівництвом Київського митрополита Петра Могили у 1632 – 1947 рр. З часом, у 1723 – 1733 рр. на замовлення і коштами Данила Апостола побудовано в монастирі вежеподібну дзвіницю з надбрамною Данилівською церквою. (Енциклопедія Сучасної України. Т. 4. – К., 2005).

Заслугує на увагу також діяльність гетьмана, спрямована на розвиток шкільництва в Україні, зокрема поліпшення матеріального становища найвизначнішого її навчального закладу – Києво-Могилянської академії.

Однак більшість починань гетьмана розвивалися об глуху стіну російського бюрократизму. За таких умов державотворчий запал Апостола згасав, поступаючись місцем апатії. До того ж, давалися взнаки його похилий вік та пов'язані з цим хвороби. 28 квітня 1733 року гетьмана розбив параліч. Царський резидент князь О. Шаховський, який відвідав хворого, поспішив доповісти Анні Іоанівні, що стан здоров'я хворого безнадійний. Проте козацький дух виявився сильнішим від смерті. Данило Павлович переборов хворобу і вже у липні став до виконання гетьманських обов'язків. Але на початку 1734 року гетьман знову тяжко захворів і 15 січня на вісімдесятому році життя «останнього козака» не стало.

Була це тяжка втрата не стільки для села Жукля, як для всієї України. Без сумніву, Данило Апостол щиро бажав добра своїй батьківщині, її людям й умів трудитися для їх блага. Він не зумів посісти того рівня, яке свого часу посідав гетьман Іван Мазепа. Причина того – змінилися часи і, на

жаль, не на користь Україні. Його покірну й низькоклінну тактику може не сприймати сучасна людина, та слід пам'ятати, як важко йому було вести більш рішучу політику, коли він був оточений новими поколіннями українського суспільства, вихованими в петербурзькій і московській школах, зневіреними в боротьбі, звиклими засновувати все на московській милості.

Данило Апостол був харизматичною особистістю, тому з його смертю не згасла справа всього його життя. Навіть після 1734 року серед більшої частини старшини та всього українського народу зберігалася налаштованість на виборення, створення незалежної козацької, гетьманської, президентської чи парламентської справді вільної України.

Чи зросте для нас, сучасників, ще один Данило Апостол в Україні як гетьман, а в нашій Жуклі як господар?

На схилі літ, пізнавши багато несправедливості у житті, бачучи Україну і самотійною, і підневільною, сучасник двох царів, двоцарювання, двох імператорів і двох імператриць, Данило Апостол останні місяці і дні дожив у садах Сорочинських, вшанований жуклівчанами і всім народом, військом України і царями.

Похований перший господар села Жукля, гетьман України в Сорочинцях, де народився, в Покровській церкві, ним же збудованій.

У 1734 році, після смерті Данила Апостола, був складений Табель про те, скільки у Малоросійських полках було підданих на достойність гетьманську. За цим Табелем, у гетьмана Д. Апостола налічувалося 9 тис. 103 селянських дворів. Однак це було значно менше, ніж в інших гетьманів. Так, Івану Мазепі належало 19 тис. 654 селянських дворів, Івану Скоропадському – 19 тис. 882, Кирилові Розумовському в перші роки його гетьманства – 9 тис. 628 дворів.

Наведені цифри щодо гетьманських володінь, безумовно, вражають. Та вони не йдуть в порівняння з володіннями, скажімо, останнього імператора Росії Миколи II. З 1896 року, коли він вступив на престол, із 109 млн. десятин землі, що належала приватним володарям, 7 млн. перебувало у приватній власності імператорської сім'ї. Це означає, що цар – перший із поміщиків, найбільший поміщик Росії. У нього одного землі було більше, ніж у півмільйона селянських сімей.

Нерухоме майно гетьмана государиня Анна Іоанівна утвердила за нащадками. Гетьманші Уляні (Олені) Василівні за Указом від 31 січня 1734 р. призначила три тисячі рублів пенсії із збірних грошей з колишніх гетьманських маєтностей.

Чимало істориків присвятили свої дослідження легендарній особистості, яка залишила невмирущу пам'ять своїми справами в ім'я України, – Данилу Павловичу Апостолу. Через 272 роки після його смерті наше покоління звернуло увагу на легендарного гетьмана. Коли жуклівчани свят-

кували 390-річний ювілей свого села, 19 серпня 2006 р. Президент України Віктор Ющенко відкрив пам'ятник цій мужній людині на Полтавщині у селі Сорочинці, на землі, де зостався на вічний спокій Гетьман України, Воїн-козак, Політик, Борець, Людина, Господар жуклівчан.

Список використаних джерел

1. *Бодо Харснберг*. Хроника человечества. Издание второе дополнительное. Москва «Слово», 2000.
2. *Історія міст і сіл УРСР*. Чернігівська область (у 26 томах). Голова головної редакції П.Т. Тронько, Київ, 1972.
3. *Михаил Грушевский*. Иллюстрированная история Украины. Киев, МПП «Левада», 1996.
4. *Історія України в особах*. Козачина. Видавництво Україна, Київ, 2000.

5. *Н.И. Костомаров*. Избранные произведения. Киев, Изд-во при Киевском государственном университете, 1989.

6. *О.І. Рігельман*. Літературна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узгалі. Київ, «Либідь», 1994.

7. *В.Б. Антонович*. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ, «Либідь», 1995.

8. *Н.И. Бушин, Н.П. Ищенко* та інші. История Украины. Киев-Черкасы, «Сіач», 1996.

9. *Інститут історії України*. Національна академія наук України. Історія України нове бачення у двох томах. Київ. Вид-во «Україна», 1996.

10. *Архівні документи Чернігова, Дніпропетровська, Ялти, Петербурга, Стокгольма, Парижа*.

11. *Спогади, перекази старожилів (80 – 90-ти річних) жителів села Жукля, документи приватних збережень родоводів*.

Устименко В.Є. Господарі Жуклі. Хто вони? (продовження)

У роботі досліджується історія села Жукля, що на Чернігівщині, за часів перших володарів села, якими були Апостоли: гетьман Данило, його син – бригадир Петро та їхні нащадки. Розглядається історія виникнення та розвитку села.

Вивчається багато джерел з історії України, історичної літератури, літописів, переписів, описів, археологічних розвідок.

Ключові слова: Жукля, Чернігівщина, дослідження, поселення, гетьман Данило Апостол.

Устименко В.Е. Хозяева Жукли. Кто они? (продолжение)

В работе исследуется история села Жукля на Черниговщине, во времена первых обладателей села, которыми были Апостолы: гетьман Даниил, его сын – бригадир Петр и их потомки. Рассматривается история возникновения и развития села.

Изучаются много источников из истории Украины, исторической литературы, летописей, переписей, описаний, археологических раскопок.

Ключевые слова: Жукля, черниговщина, исследование, поселение, гетьман Даниил Апостол.

Ustimenko V.E. Owner Zhukli. Who they? (continued)

History of village of Zhuklya is in-process probed, that on Chernigov, in the days of the first possessors of village, which Apostles were: a hetman Danylo, his son – is a brigadier Petro and their descendants. History of vinnennya and development of village is examined.

Many sources are studied from history of Ukraine, historical literature, chronicles, censuses, descriptions, arkheo-logical secret services.

Keywords: Zhuklya, Chernigov, research, settlement, hetman Danylo Apostol.